

ЖҰБАН МОЛДАҒАЛИЕВ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ САРЫН

*Секей Ж.¹, Аманғазықызы М.²

^{*1}Филология ғылымдарының кандидаты, «Alikhan Bokeikhan University»
ББМ, Семей, Қазақстан

² PhD, Еуразия гуманитарлық институты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

^{*1}e-mail: janbota2010@mail.ru

²e-mail: moldir_amangazykyzy@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада Жұбан Молдағалиевтің поэзиясындағы азаматтық сарын мәселесі қарастырылады. Мақаланың мақсаты – ұлт әдебиетіне қомақты үлес қосқан Жұбан ақынның рухани қорымызды байытқан азаматтық әуен-жырларын заман талабына сай жаңаша зерделеу. Ақын өз айналасында болып жатқан өмір көріністеріне қашанда сын көзімен қарап, адами қарым-қатынастар мен әрекеттерді ар-ұждан таразысына салады.

Зерттеудің ғылыми және практикалық мәні бар. Қазақ әдебиетінің тарихы бойынша арнайы курстар мен арнайы семинар сабақтарында пайдалануға болады.

Ж.Молдағалиев өлеңдерінде лирикалық түрлердің (табиғат, махаббат, саяси-әлеуметтік, көңіл-күй, азаматтық) барлығы да бар. Ал оны даралап айтсақ, Жұбан ақынның азаматтық лирикаға табиғаты жақын келеді. Өйткені бұл бағытта өз мәнер-машығын айқындаған ақын қоғамдық мәселелерді толғауға ептілігін көрсетіп, алдыңғы толқын ағалардың ізімен поэзиядағы өз жолын қалыптастырған. Ешбір жөнсіз еліктеушілікке ұшырамай, таптауырын жаңашылдыққа да бармай қазақтың қара өлең үлгісімен өз ойын, сезімін, дүниетануын бедерлейтін Жұбан ақынның шығармашылық жолы бұрынғы дәстүрлі ақындармен сабақтасып жатыр. Ақын өлеңдерінде туған жер, мезгіл суреттері, көңіл-күй ырғақтары, сондай-ақ халықтың арманы мен мұңдары толықтай қамтылып кететіндігі оның эпикалық дүниетанымының кеңдігін көрсетеді. «Ат дүбірі», «Жығайын десе мені кім», «Көңіл» өлеңдерінде ұлт перзенті ретінде көкірегіндегі риясыз ой-сезімдері боямасыз шебер суреттелген.

Шынайы ақындық бірбеткей мінезімен, өзіне ғана тән оқшау өлең өрнегімен төл поэзиямызға үн қосқан тұлғалы ақынның өлең-жырлары да ақынның азаматтық позициясын айқын бедерлейді. Қазақ поэзиясын зерттеуші ғалымдардың ғылыми ой-тұжырымдарын негізге ала отырып, ақын лирикасының мазмұндық-көркемдік қырларына талдаулар жасалды.

Азаматтық әуен, әлеуметтік тақырыптағы өлеңдерінің шығу арналарына ғылыми-теориялық көзқараспен тоқтала отырып, поэзиялық болмыс-бітімі анықталды. Ақынның азаматтық лирикасының идеялық-көркемдік табиғатын ашу негізінде оның шығармашылық даралық ерекшелігі зерделенді. Ақын лирикасы поэтикалық тұрғыда жан-жақты зерттеліп, ақын стиліне тән мазмұн мен пішін, ой мен сөз бірліктері сияқты идеялық-көркемдік ерекшеліктер екшеліп, тұжырымдалды. «Мен – қазақпын» поэмасының жанрлық сипаты, тақырыптық аясы, көркемдік-эстетикалық қуаты, т.б. мәселелерді қарастыру ақынның эпикалық құлашын бағамдап, тиісті бағасын беруге қызмет ететіндігі нақты мысалдар арқылы дәйектелді.

Тірек сөздер: қазақ поэзиясы, Жұбан Молдағалиев шығармашылығы, ақындық тұлға, азаматтық сарын, азаматтық лирика, лирикалық кейіпкер, пафос, жанр.

Негізгі ережелер

Поэзия өлең сөзбен жазылады. Өмірдегі болып жатқан құбылыстарды эмоционалды асқан сезімталдықпен қабылдап, соған сәйкес әсерлі, тартымды көркем етіп бейнелеп беру қасиетімен ерекшеленеді.

Кіріспе

Жұбан Молдағалиевтің өзгеше қайталанбас шығармашылық ғұмырбаянына деген әуесқойлық оқушы ойында, әлбетте, оның туындыларымен белгілі бір дәрежеде таныс болған кезде бас көтерері сөзсіз. Әйтсе де бұл көріністің, түптеп келгенде аталмыш әуесқойлықтың бас қылтитуы – суреткер туындыларынан рахатқа бөленудің негізгі баспалдағы болмақ. Сондықтан да бұл екі құбылысты ақын шығармаларын қабылдауда қоса қабат жүретін егіз феномен деп қарау керек.

Ақынның шығармашылық бетін, қалам қарымын танытатын, лирикасының ажарлы көрінер күнгейі – азаматтық сарындағы әуен-жырлары. Қоршаған ортадағы оңды құбылыстар мен келеңсіз көріністер лириканың азаматтық айбарын танытатын абыройлы тақырып. «Азаматтық – шайырға, өлмес өлең мен жырға деген сырттан танылатын қосалқы қасиет, қосалқы бітім емес. Кісілік – поэзияның, тозбас өнердің табиғи бір бөлігі. Азаматтық – поэзияның негізгі түп қазығы» [1, 108 б.], – дейді көрнекті жазушы Ә.Кекілбаев.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы

Қазақ лирикасының жай-күйі туралы зерттеушілердің пікіріне сүйенсек, азаматтық лирика деп ат қойып, айдар таққан құбылыстың өзі әдеттегі саяси-әлеуметтік лирикадан, философиялық лирикадан, көңіл-күй лирикасынан, т.б. өрбіп, оның ажарын ашатын тақырыптың тұғыры деп түсінген жөн сияқты.

Қазақ әдебиетінде өзіне лайық орын алған өзгеше ақын – Жұбан Молдағалиевтің әдеби мұралары жөнінде недәуір айтылды. 1998 жылы ақын шығармашылығы туралы Ж.Мәмбетов «Жұбан Молдағалиевтің ақындық шеберлігі» [2] деген тақырыпта кандидаттық диссертация қорғады. Зерттеу жұмысында Ж.Молдағалиевтің шығармашылығы тұтастай қарастырылған. Зерттеуші өз тақырыбына сәйкес ақын поэзиясына ортақ көркемдік қасиеттерін ғылыми негізде дәлелдеу мен Жұбан Молдағалиевтің ақындық шеберлігін айқындап көрсетуді мақсат еткен. Осыған орай, қазақ әдебиеттануында Ж.Мәмбетовтің бұл еңбегін жұбантану саласындағы ғылыми маңызы зор алғашқы толымды да көлемді еңбек деп танимыз.

Ақын шығармашылығы хақында ертелі-кешті жазылып, қағаз бетіне түскен ой-пікірлерді тыңғылықты зерттеп, қомақты зерттеуді көпшілікке ұсынған С.Қирабаевтың ұлттық әдебиеттану ғылымында алатын орны айрықша.

Ақын поэзиясының төңірегінде ой тербеген академик С.Қирабаев аталмыш мәселеде тың тұжырымдарға барған: «Ж.Молдағалиев бүкіл шығармашылығымен, әсіресе азаматтық лирикасымен зұлымдыққа, екіжүзділікке, тоғышар топастыққа, өмірдегі, адам бойындағы жағымсыз қылықтарға қарсы ымырасыз күрес жариялайтыны тегін емес» [3, 120 б.] –

деген пікірімен толық келісуге болады. Академик С.Қирабаев қазақ поэзиясындағы азаматтық әуенді жан-жақты зерттей келе: «Өлеңдегі азаматтық әуен әрдайым оның көркемдік күш-қуатын да, әлеуметтік міндетін де анықтап тұратындығы аян. Осы ретте, оның өн бойындағы ақындық шабыт пен жасампаздық қасиеті жұртшылық, көпшілік мүддесімен, адамзаттың ұшқары мақсатымен астасып жатады» [3, 122 б.], – деген болатын. Демек, зерттеуші тұжырымының түйіні лирикалық кейіпкердің ішкі әлемінен авторлық «меннің» үні де естіліп, елес бергендей. Суреткердің лирикалық «мені» азаматтық жеке қаһарманға айналғанда оқушыға өзге қырынан сәулесін төгеді. Осы ретте елдің хал-жағдайынан, адам баласының тіршілік түйткілдерінен хабар берер жырлар Ж.Молдағалиевтің «Қызыл қайың» (Астана, 2000) атты кітабында мол ұшырасады.

Жұбан Молдағалиевтің поэмалары зерттеуші Г.Бейсенованың «Жұбан Молдағалиев поэмаларының көркемдік ерекшелігі» [4] тақырыбындағы кандидаттық диссертациясында арнайы қарастырылған. Зерттеу жұмысында Ж.Молдағалиевтің эпикалық жанрды меңгерудегі шеберлігі, образ сомдауда тапқан тың көркемдік тәсілдері мен өлең жүйесіндегі соны өлшем-өрнектері, даралық сипаты ғылыми тұрғыда талданып, зерделенген.

Нәтижелер

Ақынды туған елінің өткен тарихы мен келер болашағы толғандырмай қоймайды. Оның:

Жоқ болса да қар, жаңбыр, «ойбай» түнім,

Парыз қамы менің де ойлайтыным...

...Тұрады олар аузымда ұран болып,

Жасайды олар жанымда жыр-ән болып.

Маған өзге тағдырдың керегі жоқ,

Жүрсем болды өлеңде Жұбан болып [5, 85 б.], – деп өрнектелген өлең жолдарындағы перзенттік, азаматтық парыз әрқашан «жоқ болса да қар, жаңбыр, «ойбай» түні» метафоралық қолданыс. Сөз жоқ, өнер адамдарының шындығы. Түн ұйқысын төрт бөліп, сәбиін тербеткен ана сияқты ақ қағазға шұқшиған ақын да шарана жырын құндақтап өзінше тебіренеді. Сол сәтте көкейдегі көп ойлар сыр ақтарып, өлеңге айналмақ. Міне, осы жерден ақынның шығармашылық машығы айқындалады.

Осы тұрғыдан қарағанда Ж.Молдағалиев өлеңдерінде лирикалық түрлердің (табиғат, махаббат, саяси-әлеуметтік, көңіл-күй, азаматтық) барлығы да бар. Ал оны даралап айтсақ, Жұбан ақынның азаматтық лирикаға табиғаты жақын келеді. Өйткені бұл бағытта өз мәнер-машығын айқындаған ақын қоғамдық мәселелерді толғауға ептілігін көрсетіп, алдыңғы толқын ағалардың ізімен поэзиядағы өз жолын қалыптастырған. Ешбір жөнсіз еліктеушілікке ұшырамай, таптауырын жаңашылдыққа да бармай қазақтың кара өлең үлгісімен өз ойын, сезімін, дүниетануын бедерлейтін Жұбан

ақынның шығармашылық жолы бұрынғы дәстүрлі ақындармен сабақтасып жатыр. Ақын өлеңдерінде туған жер, мезгіл суреттері, көңіл-күй ырғақтары, сондай-ақ халықтың арманы мен мұңдары толықтай қамтылып кететіндігі оның эпикалық дүниетанымының кеңдігін көрсетеді. Ақынның ұлттың ерекшелігі мен игі қасиеттерін бедерлейтін жоғарыда аталған өлеңдерінде ұлт перзенті ретінде көкірегіндегі риясыз ой-сезімдері боямасыз шебер суреттелген.

Ақын өз айналасында болып жатқан өмір көріністеріне қашанда сын көзімен қарап, адами қарым-қатынастар мен әрекеттерді ар-ұждан таразысына салады. Қоғам мен әлеумет тіршілігіндегі құбылыстарға бейжай қарай алмайтындығын ол көңіл көрігінен өлең болып өріліп шыққан ақ-адал пайымдарымен дәлелдей түседі. Шынайы ақындық бірбеткей мінезімен, өзіне ғана тән оқшау өлең өрнегімен төл поэзиямызға үн қосқан тұлғалы ақынның өлең-жырлары да ақынның азаматтық позициясын айқын бедерлейді. XIX ғасырдағы қазақ әдебиетінің өкілі жорықшы ақын Махамбетке арнаған өлеңінде Ж.Молдағалиев Махамбетше сөз кестелейді:

Осы Қараой осы жер -
Махамбетті көрген жер.
Маржандай жырды терген жер,
Ер соңынан ерген жер.

Атой да атой «аттан» жер
Атанға оғын артқан жер
«Адырнасын аңыратып»
Асынып садақ тартқан жер... [5, 307 б.].

Толғағы жеткен шындықты бетің-жүзің демей айтып салуда ашуын ақылға жеңдірген сабырлылықтан гөрі жанартау жарылысы тәрізді қуатты ой тасқыны аңғарылады. Ақын жүрегі әділетсіздікке, көзбояушылыққа төзбейді. Поэтикалық ой-толғамдар осылайша шапшаң айтылса да, сарабал сана сүзгісінен өтіп барып жария болса да, ең бастысы – олар туған елі үшін күйінген ақынның азаматтық үнін жеткізеді.

Жұбан Молдағалиев шығармашылығы кейбір жеке қайшылық, кемшіліктеріне қарамастан, интеллектуалдық тереңдігімен, байсалды, сазды үнімен, табиғи сұлулығымен баурайды. Ақынның табиғат, қоғам, адам туралы толғаныс, тебіреністері философиялық тұжырым іспеттес. Әсіресе, ақынды көп толғандырған мәселе – қазақ халқының тағдыры, болашағы. Қазақ қоғамының биік деңгейге көтерілуіне, өрлеуіне кедергі, кесапат болып отырған әділеттілік, береке, ұйымшылдықтың жоқтығын, тоғышарлықты, қулық-сұмдықтың етек алғанын батыл сынап отырады. Жұбан Молдағалиев

шығармашылығында Абай салған шыншылдық, сыншылдық сарын мен фибрат, дидактикалық әуен астасып, табиғи өріліп, дамып отырады.

Талқылау

Қазақ халқының ғасырлар тоғысындағы хал-күйіне, халық қалаулыларының нәтижесіз, берекесіз қам-қаракетіне қынжылатын Жұбан ақын көбінесе Абайша толғап, көңіл түкпіріндегі мұңды ойларға қозғау салады. Абайға арнаған өлеңінде ақын іштей ұлы ақын рухымен сырласады. Ақынның бір сәт Абай ағасына жүгінуі де ой-пікірлері мұраттас өнер алыптарының рухына тағзым ету, аруағына табыну, тұлғасына сиыну дәстүрінен туындап жатады. Шығармашылық диалогқа құрылған бұл өлеңде Жұбан ақын дағдылы дәлдікке, сыр ақтаруға бара қоймаған. Тек үлкен рухани-психологиялық сілкіністен кейінгі тұнған ой-тұжырымның бетін қалқып алғандай абстрактылы әсер толқыны байқалады.

Ақын басындағы сезім-халді, өзі ашып айтпаған сырлы ойды түсіну үшін Абай өлеңдерін қайта қарап, тереңірек үңілу қажет деген меңзеу бар. Абай заманы мен өз дәуірінің арасында өткел бермес ғасырлар асуы жатыр. Алайда ғасырлар желі қазақ жұртын қабағын торлаған қалың мұңнан арылта алмағандай. Жұбан ақын осылайша Абайша күңірене күрсінеді.

Осы ой ақынның «Жалақорға, күншілге» атты өлеңінде жалғасын тапқандай болады:

Сен нені тек қоқсытпадың?

Қор ғып қалам сиясын.

Жәшігіндей қоқсықтардың,

Пасықтықты жиясың?...

Сенен ақ сөз естімедік,

Қастық, жала қаруың.

Сүт орнына өстің бе еміп,

Әбжыланның зәр-уын... [5, 89-90 бб.], – деп тағы да Абайша күңірене жырлау аңғарылады. Уәдесінде тұрмайтын, халқына қадірсіз, тәубәсіз, уағдашыл күншілдерден жәбір-жапа шеккен ел-жұртына ақын кейде осылай ызалы ашу, өкпе-реніш білдіреді. Абайдайын данышпанның ақылын жерге таптап, қара тобырша көркеуделік танытатын көпшілікке наразылық айқын. «Әлеумет», «қазақ» – ұғымдары өлеңдегі бір қауымды білдіре отырып, оның әрқилы сапасына назар аудартады.

Ұланғайыр жерінде өз несібесі өзіне бұйырмаған қазағына келгенде ақынның оған деген аяушылық, реніш, өкпе-нала сезімдері араласып кеткендей. Өлеңде төбесін көрсеткен басты түйткіл – қоғамдық ойдың, ұлттық сана-сезімнің ілгерілемей, іркіліп, бір орнында тұрып қалуы туралы азаматтық ой.

Қоғам және әлеумет төңірегінде ой тиегін ағытқанда бұқара халық пен билік басындағы шағын топтың қоса құйылып, біте қайнасып жатпайтындығы ақынды таң қалдырады.

Ж.Молдағалиевтің азаматтық тақырыптағы өлеңдерінің бір парасы – ақынның арнау өлеңдері. Ақын арнаулары мазмұны жағынан алғанда, мақтау мен сынау түрінде туған. Бұл арнау өлеңдерінде Жұбан Молдағалиев өзіне көптеген сауалдар қояды. Бұлар халықтың ынтамақтастық, тұтастығы, дәуір, атамекен, елге қызмет етуші азаматтардың даңқын асқақтату, адам мінезіндегі жағымсыз қасиеттерді, әдеттерді сынау. Бұл бағыттағы шығармалары: «Қара балаға», «Жалақорға, күншілге», «Біреуге», «Іздеріме» тағы басқа көлемді өлеңдері.

Азаматтық үні асқақ, безбенді ойды арқау еткен осындай шығармалардың бірі – «Бір жолдас» өлеңі. Лирикалық қаһарманның арман-тілектері бір-бірімен астаса келіп, кешегі дәуірдің әлеуметтік маңызға ие елдік, халықтық сауалдарды ой елегінен елеп, сүзіледі. «Бір жолдас» сынды азаматтық лириканың қатарын жоғарыда аты аталған, т.б. туындылар шоғыры толықтыра түседі. Дәуірдің бар болмысымен дем алысын дөп басқан бұл өлеңдерде күнделікті өмірдегі өзімізге етене таныс шындық суреттері бедерленген.

Жұбан Молдағалиев ақындығының бір ерекшелігі – оның өмірде өзекті тақырыптар, уақиғалар тауып, шығармаларының көркемдік қасиеттерін арттыра білгендігі дер едік.

Ж.Молдағалиевтің шығармашылығындағы азаматтық әуендер жайлы ой түйіндегенде оның эпикалық поэмаларына соқпай кету мүмкін емес. «Қызыл галстук» (1947), «Жесір тағдыры» (1959-1961), «Мен – қазақпын» (1964), «Қыран дала» (1974), «Сел» (1975), «Байқоңыр баспалдақтары» (1977) сынды поэмалары да өзіндік айтар ойы бар, тарих қойнауында қалған ғасырлар құпиясынан, бүгінгі ұрпақ өмірінен сыр шертетін көркем дүниелер.

Ақын санасында сан жылдар қорытылып келген, бүкіл алаш жұрты жылы қабылдаған «Мен – қазақпын» поэмасын Ж.Молдағалиев шығармашылығының азаматтық сарындағы шоқтығы биік туындысы деуге болады. Біз талдау назарына алғалы отырған лирика-публицистикалық жанрдағы поэманың автор тарапынан да ерекше бағаланатынын оның атауын жыр жинағына еншілеткенінен-ақ байқауға болады.

Поэмада ақын азаттық демі үшін «мың өліп, мың тірілген» қазақ халқының бағзы заманнан бері қарай өзінің тәуелсіздігі үшін басқыншылармен айқасқан ерлік рухы мен тектілігін, қаһармандық мұраттарын тарих қойнауынан дәйектер келтіре отырып, лирикалық шегініс арқылы жырлайды. Өзара біртұтас органикалық бірлікте, екеуара жалғасып жататын туындыдағы үзілімдерді әдетте шарттылық пен ықпал-әсерді мейлінше шамадан тыс күшейту мақсатында жасалған тәсіл ретінде қарастыруымызға болады. Автор өзінің қазақ боп туғанына шаттанады. Адам баласының тұтас бір халықтың басына түскен бұғаудың қандай болмағын түсіндіру мақсатында екі ғасырға лирикалық шегініс жасайды. Екі мың

жылдықтағы қазақ халқының өткенінен хабар бермек болған ақын тарихи мәліметтерді орынды пайдаланады.

Жігерлі, асқақ рухпен басталатын поэманың оқиға желісі құнарлы тілмен жазылғаны бірден аңғарылады. Автор ана тілінің байлығын емін-еркін игеріп, әр сөзін ойнақшыта құбылтып, жанды образ, бедерлі көрініс тудыра білген.

Ақын ежелгі қисса, толғаулардағы тәрізді ақындық нысана – кейіпкерін дәріптеу дәстүріне қолын созады. Әсірелеу әуені балтаны қолға ұстатады. Десек те ешбір қазақ елінің ұланы өзге ұлт қару-жарағын тастап қашатындай айрықша сиқырлы қасиетке ие болмақ емес. Поэмада тарихи шақ пен кеңістік қазақ халқының ержүректік, қаһармандық, жауынгерлік қасиеттерінің құпиясын ашуға бойлай отырып, тұспал, емеурін түрінде оң ықпал жасайды. Шығармашылық зерде ырықсыздық жолымен қайсақ, ғұн мемлекеті, олар сапындағы ұйысқан қазақ этносының ұрпақтары жайында алаңдаушылық сезімде болатыны хақ. Әрбір халықтың өзін іштей жігерлендіруі, өзінің жасампаздығы мен ірілігін мадақтау іспетті эпикалық дәстүрі басқа қырынан көз тартады. Сонымен қатар поэмада жинақталушы кейіпкер – қазақ ұлты құр әспеттеліп қана қоймайды, қазақтың ірілігін аңғартатын детальдар көптеп кездеседі.

Ақын поэмасындағы толассыз мұң, болашаққа деген уайымшылдық күйі сана түкпіріндегі түпсіз шындықты көкірек көзімен сезініп, ой еркіндігіне қолын созып, түңілу әуенінен жалғастық тартса керек. Жұбан ақын осындай шақтарда өзін халқының келешегімен бірге қояды. Қазақ халқы оны, ол халқын кесепат-кесірлерден құтқаратын періштеге балайды. Ақын жаны замана көшінің әділетсіздігімен айқасқа түсетіндей. Мұны кісілік борышым деп түйеді.

Ж.Молдағалиев ақындық тұлғаға берілетін мүмкіндік бойынша баяндау тізгінін де, субъектілік репертуардың бәріне де өзі меншіктенеді. Өзі – бүкіл халық. Әсіресе өршіл, намысшыл, күйзелуі шексіз ұлт, даңқты адамдар (Шыңғыс хан, хан Темір) мен жалпыадамзаттық құндылықтардың арақатынасы тарихи шақ пен кеңістік тарапынан түпсіз тұйыққа келіп тіреледі. Ал оны қалт жібермей қадағалайтын – шығармашылық тұлға. Қаламгер «қорқау», «бөрі», «борық», «ала топан» детальдарын поэтикалық образға айналдырып, үлкен әлеуметтік-эстетикалық идеяның жүгін арқалайды.

Туындыдағы ой терең, астарлы. Қазақ халқының өміріндегі өкінішті мезеттер жинақталып көрсетіледі. Бүгінгі мен кешегісін мәндік тұрғыдан салғастыру үстемеленіп, кеңістік пен тарихи шақ баяғыда болған, кешегі мен бүгін өткен болып, өзара қайшыласқан сезім ауанына әкеледі. Кешегі мезет ірі масштабта көрініс табады. Бүгінгі уақыт барға қанағат етуші ғана болып бедерленген. Қазақ даласы атты кеңістіктегі қайғы-қасіреттің арғы себебі ғана меңзеледі. Айналып келгенде ол ұлттық тәуелсіздік мәселесімен сабақтас екені анық. Ақын жыры ұстатпайтын тәуелсіздік ұғымының тым алыс жатқан кездерін сезінумен ұлғаяды, сонымен қатар кеудесін мақтаныш сезімі мен қуаныш оты қатар кернейді. Көңілі тоқ. Болашақтың нұрлы болатынына сенімі зор, асқақ.

Поэмада ақынның азаматтық тұлғасы айқын шындала түседі. Жоғары пафоспен сөйлеу біреуге нанымсыз көрінсе де, Ж.Молдағалиев үшін жарасымды поэтикалық стиль нақышын танытады.

Халық өмірін, уақыт тынысын, заман ағымын, қоғам дамуын суреттеуде Жұбан ақын қаламымен де қайратымен де атсалысты. Шындықты тани отырып, оны өз туындыларында көркем бейнелеудің әртүрлі жолдарымен беруі суреткердің жазушылық талантын көрсететін ерекше бір қыры деп айтуымызға әбден болады. Суреткер қолданатын айрықша әдіс-тәсілдің бірі – шындықты шартты уақиғалар мен тартысты сюжет шеңберінде зерделеу барысында, түптеп келгенде осы арқылы қазіргі тіршілік қалтарыстарындағы адам баласының басты өмірлік мәселелеріне қозғау салу, сәйкесінше ұқсас жайттарды боямасыз суреттеу мақсатында жалпыадамзатқа тән адамгершілік, қайраткерлік қасиеттерді өз оқырмандарының алдына жайып салу. Мәселеге осы тұрғыдан келу арқылы күнделікті науқандық іс-әрекеттер ғана көтерілмейді, кейіпкердің үміт пен қиялға, мақсат пен мүддеге бағытталған келешекке деген құлшыныс айшықты бейнелер, терең ой мен тағылымды толғанысқа толы сезімдер арқылы ұтымды беріледі.

Олай дейтініміз, талдау нысанына алып отырған «Естімеппін Архимед есімін де», «Танытпадың надандық Сократты», «Гомерді де көп ғасыр тоқыратты», «Келсеші ғой далама бұрын олар, Коперник, Джордано Брунолар», «Сарыарқадан сарнады Асан қайғы», «Абылайды, Жәңгірді, хан Кенені» деген кезекті ой түйдектері ретінде сезім екпіні үдей түседі. Сана ағымы ұқсас құбылыстарды сабақтастыра баяндау нәтижесінде уақыт пен кеңістікке тән «мәңгілік» ұғымын соңғы ақиқат межесіне апаруға тырысушылық анық байқалады. Өзінен бұрынғылар да, өзі де мәңгілік мұхитынан еріп кетуден сақтану рух үшін негізгі мақсат болса керек. Жұбан ақын мәңгілік пен заматтық арасына дәнекер көпір орнатқысы келеді. Алайда табиғаттың өз заңдылығы бар екені ақиқат. Әділет тарих мұражайына уақыттың тыңғылықты тексеруінен өтіп барып қана орнығатыны баршаға аян. Поэманың әуезі, пафосы, ұйқастар толымдылығы, замана шындығы Ж.Молдағалиев талантының драмалық қуатына айғақ екеніне көзіміз жетеді.

Жалаң деректерді көркемдік идея шеңберінде қарастыруда, эстетикалық тамызық тұтатуда Жұбан шайырдың қаламына күш пен шығармашылық қуат дарытқан, сарыауыз балапан шағында естіген аңыз-әңгімелер аталмыш шығарма құрылысында үндестік тауып, поэтикалық құрылымына ерекше бояу жамайды. Бұл дегеніміз, сырттай қарағанда саяси тұрпайы «саясаттың» дәурені жүріп тұрған кезеңде көп айтыла бермейтін, айтпақ тұрмақ ауызға алынбайтын, батырлықпен суарылған көне тарихымыздың тәлімді сәттерін болашақ жас ұрпаққа жеткізуде орасан үлкен маңызға ие болды. Сөзіміздің дәлелі ретінде сонау көне түркілер заманынан бергі дәуірді тарихи фон ретінде алуын айтар едік. Қаламгер ең әуелі тілін, ділін, дінін ұмытып, мәңгірттен бастаған ұрпақтарымызға қайдан шыққанын, ата-бабасының кім болғанын, осы күнге талай өткелектерден өтіп жеткенін, қазақ ұлдарының рухты халық екенін баса айтуы ақынның кейінгі жастарға «тәрбие берсем, үлгі болсам» деген адал ықылас-ниетінде жатса керек.

Талданып отырған поэмада келісті шебер тілмен суреттелетін өмір көріністері, әлеуметтік психологиялық мәнге ие кереғарлықтар автордың танымымен сараланып, көңіл таразысына түседі. Жалпы осы тұрғыдан келгенде жер бетіндегі тіршілік иесінің мінезі мен сенімі қаршадай кезінен бастап қалыптасатыны белгілі. Тіпті көріп көкейге түйгендері мен естіп ойға тоқығандары арқылы ізгілік пен зұлымдық жайындағы жаңаша пайымдаулар түзе бастайтыны хақ.

Ұлтының ұлы арманын көксеген, халқының мұңын мұңдап, жоғын жоқтаған, мүддесін қорғаған Жұбан ақын қазақ рухының қайта оянып, қайта жаңғыруына кәміл сенеді, елінің жарқын болашағына зор сеніммен қарайды. Отан үшін құрбан болған ерлерді негізгі желіге арқау етіп олардың ерлік істерін паш етеді. Асқақ рухты өршіл халқының терең тарих қойнауындағы қилы кезеңдерін жырмен айшықтап, ұлтының бағзы қасиетті болмысын мақтан етеді.

Мен – қазақпын, биікпін, байтақ елмін,
Қайта тудым өмірге қайта келдім,
Мен мың да бір тірілдім мәңгі өлмеске,
Айта бергім келеді, айта бергім [6, 326 б.].

Қорытынды

Ақынның азаматтық сарындағы өлеңдері әсіресе Отанға, қазақ ұлтына деген сүйіспеншілігін толғана айтқанда ресейлік ақын Булат Окуджаваның өлеңімен үндестік тауып жатады. Ресей ақыны бүкіл Ресейде бір ғана адам, яғни оның анасы ғана ол үшін жалғыз, әрі ұлы адам екенін жырлап, Ресеймен шектелсе, Ж.Молдағалиев Отанға, ұлтқа махаббатының арғы себебін асқақ леппен, мақтанышпен жырлайды. Орыс ақыны анаға махаббатын ғана әспеттесе, Ж.Молдағалиев «Мен – қазақпын» деп қазақ атаулыны арқасына сап тербететін қасиетті жер-Ананың, Отанның теңдесі жоқ құдіретін дәріптейді. Асқақ үнмен жырланатын туынды суреткердің ұзақ жылғы еткен еңбегі мен маңдай терінің өтемі екендігіне күмәніміз жоқ.

Қорыта айтқанда, Жұбан ақынның баяндау, суреттеу ерекшелігі, ой мен мазмұн үйлесімділігінің адамгершілік қасиеттерге иек артуы тұрғысынан азаматтық тақырыпты қаузайттын өлеңдері қазақ поэзиясының үздік үлгідегі бірегей туындылары қатарынан ойып орын алатындығы талас тудырмасы анық.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Кекілбаев Ә. Дәуірмен бетпе-бет. – Алматы: Жазушы, 1972. – 184 б.
- [2] Мәмбетов Ж. Жұбан Молдағалиевтің ақындық шеберлігі: филол.ғыл.канд.дисс.10.01.02. – Алматы, 1998. – 131 б.
- [3] Қирабаев С. Көп томдық шығармалар жинағы. Т.8. – Алматы: Қазығұрт, 2007. – 448 б.
- [4] Бейсенова Г. Жұбан Молдағалиев поэмаларының көркемдік ерекшелігі: филол.ғыл.канд.дисс.10.01.02. – Алматы, 2009. – 22 б.

- [5] Молдағалиев Ж. Қызыл қайың. Таңдамалы. – Астана: Елорда, 2000. – 375 б.
[6] Молдағалиев Ж. Мен – қазақпын: өлеңдер мен поэмалар. – Орал: Ағартушы, 2009. – 348 б.

REFERENCES

- [1] Kekılbaev Ä. Daurmen betpe-bet [Face to face with the era]. Almaty: Jazuşy, 1972, 184 b. [In Kaz.]
[2] Mämbetov J. Jūban Moldağalievtiñ aqyndyq şeberlıǵı: filol.ğyl.kand.diss.10.01.02 [The poetic skill of Zhuban Moldagaliev: dissertation of the Candidate of Philology.10.01.02]. Almaty, 1998, 131 b. [In Kaz.]
[3] Qirabaev S. Köp tomdyq şyğarmalar jınaǵy. T.8. [Multivolume collection of works. Vol.8.]. Almaty: Qazygurt, 2007, 448 b. [In Kaz.]
[4] Beisenova G. Jūban Moldağaliev poemalarynyñ körkemdik erekşelıǵı: filol.ğyl.kand.diss.10.01.02 [Artistic features of the poem by Zhuban Moldagaliev: abstract of the Candidate of Philology.10.01.02]. Almaty, 2009, 22 b. [In Kaz.]
[5] Moldağaliev J. Qyzyl qaiyñ. Tañdamaly [Red birch. Favorites]. Astana: Elorda, 2000, 375 b. [In Kaz.]
[6] Moldağaliev J. Men – qazaqpyн: öleñder men poemalar [I am Kazakh: verses and poems]. Oral: Aǵartuşy, 2009, 348 b. [In Kaz.]

ГРАЖДАНСКИЙ МОТИВ В ПОЭЗИИ ЖУБАНА МОЛДАГАЛИЕВА

*Секей Ж.¹, Амангазықызы М.²

^{*1}Кандидат филологических наук, УО «Alikhan Bokeikhan University», Семей, Казахстан

²PhD, Евразийский гуманитарный институт, Нур-Султан, Казахстан

^{*1}e-mail: janbota2010@mail.ru

²e-mail: moldir_amangazykyzy@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема гражданского мотива в поэзии Жубана Молдағалиева. Цель статьи – современное исследование гражданских песен поэта, внесшего значительный вклад в национальную казахскую литературу, обогатившего наш духовный фонд. Поэт всегда критически относился к окружающим его сценам жизни и взвешивал человеческие отношения и поступки на весах совести.

Данное исследование имеет научное и практическое значение. Материалы данной работы предназначены для студентов, магистрантов, докторантов и преподавателей специальности «Казахский язык и литература» и могут использоваться на специальных курсах и семинарах по истории казахской литературы в школах, колледжах и высших учебных заведениях.

Несмотря на то, что в стихотворениях Ж.Молдағалиева присутствуют все жанры лирики (природная, любовная, политическая, социальная, философская, гражданская), лирическое «я» Жубана близко именно к гражданскому лиризму. Ведь поэт, определивший таким образом свой стиль, проявил способность размышлять о социальных проблемах своего времени и, пойдя по стопам своих предшественников, сформировал свой собственный путь в поэзии. Творческий путь поэта, воплотившего свои мысли, чувства и мировоззрение в традиционных жанрах казахской поэзии, без излишних подражаний и стереотипов, неразрывно связан с творческим наследием поэтов прошлого. Тот факт, что в стихотворениях поэта точно отражены его место рождения, смена времён года, ритмы настроения, а также мечты и печали народа, свидетельствует о широте его лирического мировоззрения. В стихотворениях «Ат дубири», «Жығайын десе мени ким»,

«Конил» мастерски описаны самоотверженные чувства в его сердце как верного сына нации.

Истинная поэтическая личность, отвечающая нашей самобытной поэзии своим монолитным характером, своим неповторимым стихотворным рисунком, ярко воплощает в стихотворениях гражданскую позицию поэта.

На основе научных идей ученых, изучающих казахскую поэзию, нами был проведен анализ содержательно-художественных аспектов лирики поэта, при научно-теоретическом подходе к истокам возникновения стихотворений на социальные темы определена поэтическая природа гражданской мелодии. На основе открытия идейно-художественной природы гражданской лирики поэта изучены особенности его творческой индивидуальности. Подробно изучена лирика поэта с поэтической точки зрения, выявлены и сформулированы такие идейно-художественные особенности, как содержание и форма, единицы мысли и слова, характерные для стиля поэта. Жанровый характер, тематический размах, художественно-эстетическая сила поэмы «Мен – казакпын» и другие конкретные примеры доказывают, что подробное рассмотрение вопросов гражданской лирики Жубана Молдагалиева способствует высокой оценке эпического размаха поэта.

Ключевые слова: казахская поэзия, творчество Жубана Молдагалиева, поэтическая личность, гражданский мотив, гражданская лирика, лирический персонаж, пафос, жанр.

THE CIVIC MOTIVE IN THE POETRY OF ZHUBAN MOLDAGALIEV

*Sekey Zh.¹, Amangazykyzy M.²

^{*1}Candidate of Philology, «Alikhan Bokeikhan University», Semey,
Kazakhstan

² PhD, The Eurasian humanities institute, Nur-Sultan, Kazakhstan

^{*1}e-mail: janbota2010@mail.ru

²e-mail: moldir_amangazykyzy@mail.ru

Abstract. In this article, the issue of civil war in the poetry of Zhuban Moldagaliyev is considered. The purpose of the article is to study in a new way the civil melodies of the poet Zhuban, who made a significant contribution to the national literature, enriched our spiritual resources. The poet is always critical of the scenes of life around him and weighs human relationships and actions on the scales of conscience.

The study has scientific and practical significance. It can be used in special courses and special seminars on the history of Kazakh literature.

Zh. Moldagaliev's poems contain all lyrical forms (nature, love, political and social, mood, civil). Personally, Zhuban's nature is close to civil lyricism. Having shown his skills in solving social problems in this direction, the poet formed his way in poetry following the footsteps of previous generations. The creative path of the poet Zhuban, who embodies his thoughts, feelings, and worldview in the style of Kazakh black poetry without any improper imitation or stereotypes, intertwines with traditional poets of the past. The fact that the poet's poems fully reflect his place of birth, the seasons, the rhythms of the mood, the dreams, and the sorrows of his nation, shows the breadth of his epic worldview. In the poems "At dubiri", "Zhygaiyn dese meni kim", "Konil" the selfless feelings in his heart as a child of the nation are skillfully described.

The poems of the poet, whose true poetic character, unique poetic expression, resonate with our poetry, clearly reflect the poet's civil position. Based on the scientific conclusions of scientists studying Kazakh poetry, an analysis of the content and artistic aspects of the poet's lyrics was carried out.

The scientific and theoretical approach to the channels of origin of his poems on civil music and social themes revealed the poetic essence. Based on the disclosure of the ideological

and artistic nature of the poet's civic lyrics, the specifics of his creative personality were studied. The poet's lyrics were studied poetically, and ideological and artistic features such as content and form, units of thought, and words characteristic of the poet's style were analyzed and formulated. It is proved by concrete examples that the consideration of the issues of a genre character, thematic scope, the artistic and aesthetic power of the poem "Men – kazakpyn" serves to assess and give an appropriate assessment of the poet's epic abilities.

Keywords: kazakh poetry, Zhuban Moldagaliyev's work, poetic personality, civil motive, civil lyrics, lyrical hero, pathos, genre.

Статья поступила 19.01.2022